

KÖZÉPKORBÓL VALÓ MAGYAR-ORSZÁGI VASALÁSOK.

zt általánosan elismerik, hogy a vasművesség igazi lendületet csak a román stílus virágzása korában vett. A XII. század építőművészei avatták a kovácsvasat a művészi iparok nyers anyagai közé s azt már az első kísérletektől kezdve tehnikai tulajdonságainak megfelelő módon alakították s a neki való helyen alkalmazták. A kovácsvasművészet, melyről *Jakabffy* Ferenc a Művészi Ipar 1885–1886. évfolyamában oly bő tanulmányt közölt, első virágzását a XII. és XIII. század szerényen felszerelt kovácsműhelyeinek köszönheti. A párisi Notre Dame templom kapujának pántjai, melyek *Boiscornut* nevét dicsérik, kompozíciójuk és mesteri munkájuk következtében, a vasműves készítmények között még manapság is az első helyet foglalják el.

A kovácsvasból való középkori műmunkák közül legelsőbbben a vasalások tűnnek fel s ez igen természetes dolog is, mert a fémek között a vas olcsósága, szilárdsága és alakíthatósága következtében predesztinálva van arra, hogy épületeink felszerelvényei között ne csak szerkezeti, hanem díszítő elemként is szerepeljen.

Igen valószínű, hogy a záruk, kulcsok, kulcspaizsok és ajtókopogatók díszes alakítása volt az első lépés, melyet a román stílus lakatosai a műipar felé tettek. Ebben a feltevésünkben megerősít az, hogy már a rómaiak idejében divatossá vált a szóban forgó ajtó- és kapuvasalások díszesebb megmunkálása. *Liger*-nek: „La ferronnerie ancienne et moderne“ című munkájában sok szép kulcs és ajtó, illetőleg szekrény-fogantyú rajzára akadunk. Mivel pedig a középkor művészete sok tekintetben a római hagyományokból táplálkozott, valószínű, hogy a szóban forgó dologban is az elődök példáját követték.

Az első idevágó munkákat Franciaországban kell keresnünk, mert a vasművesség alapját itt vetették meg. Itt találjuk a legtöbb s legszebb román stílusú vasalásokat, rácsokat s vasból való egyéb műmunkát, melyeknek remekeire *Viollet-Le-Duc* és *Gailhabaud* művei figyelmeztették a világot. Franciaországból Belgiumba

és Németországba jutott a művészeti iparok szóban forgó új ága, mely az árpádházi királyok uralkodása alatt bizonyára nálunk is sok hívet szerzett; csak hogy minél jobban távolodunk Franciaországtól, annál szerényebb alakban jelenik meg s annál ritkábban fordul elő. Belgium templomaiban még sok értékes román-korbeli vasmunkát találunk, Németországban már jóval kevesebb van, Ausztriában itt-ott fordul elő egy-egy említésre méltó darab, nálunk pedig alig találunk négy-öt műtárgynál többet. Az 1. ábrában előtüntetett gyűrű a szepes-szombati templom kapuját díszíti. A 135 mm. széles és magas vaslap közepéből ökörfej nyúlik ki, mely a 80 mm. átmérőjű gyűrűt tartja. A gyűrű forgás csapja a lap felszínétől 65 mm.-nyire van. Ennek a templomnak sekrestye ajtaját szintén román stílusú vasalás, a 2. ábrában előtüntetett kulcspaizs díszíti. Van még ebben a templomban egy régi vasalt láda is, melynek keresztalakú vasdiszítványai szintén a román stílusra vallanak. Tudomásom szerint a szóban forgó templom románkori részét 1245-ben építették, nyilván ebből az időből származnak az 1. és 2. ábrában előtüntetett vasalások is.

A román stílus korában lett divatossá az is, hogy a kulcspaizsok kulcslyuk körüli részét V-alakú levéldísz közé foglalták. Ennek nemcsak a paizs díszítése, hanem az a praktikus célja is volt, hogy a kulcsal könnyebben a kulcslyukba találhattak. Efféle diszítványt csak a nagydisznódi (Erdély-Heltau) ág. evang. templom sekrestyéjének ajtaján találtam (12. ábra, a 136. oldalon), melynek zárja az ajtó csúcsíves diszítványainál régebb keletű. A levél-motívumok nagyon emlékeztetnek a 2. ábrára.

A román korszak vasművesei nem sokáig maradtak meg a záruk és ezekhez tartozó vasalások díszes alakítása mellett, bő alkalom nyílt művészetük számára a kapu- és ajtópántok készítése dolgában is. A középkor elején a bazilikák kapuit leginkább bronzból öntötték, de mivel ezek már az anyagra való tekintettel is nagyon sokba kerültek, elkezdték a fakapukat használni, melyek legkezdetlegesebb alakjukban eresztékek nélkül egymás mellé rakott vastag deszkákból állottak. Mivel ezek összefoglalására a román stílus korában keretfákat még nem használtak, a pántok szarát a kaput alkotó összes deszkákon végig nyújtották s mellékágakkal, meg a pántok közé iktatott vakpántokkal még nagyobb területet fogtak be. A pántok ily módon való elrendezése, különösen Franciaországban, a legkiválóbb vasművesmunkák alkotására vezetett. Ide tartozik *Boiscornut* már említett remeke, a blazincourt-i templomnak és a roueni katedrális kapunak pántjai stb. A francia munkákkal szépség dolgában vetekszik a lüttichi Szent Pál katedrális kapu pántja, melyet jelenleg a lüttichi múzeumban őriznek. Németország és Ausztria efféle műemlékekben igen szegény, Magyarország pedig még szegényebb. Én a nagydisznódi ágost. evang. templom régi kapuin levő románkori pánt-maradványokon, valamint a nyitra-divéki templom kapujának ma is eléggé ép vakpántjain kívül többet nem ismerek. Az előbbieket a nevezett egyház presbyteriuma a budapesti áll. felső ipariskolának ajándékozta; reményem, hogy helyes rekonstrukciójuk sikerülni fog. Ezt a pántot az ebreuli Puy en Velay templomkapú C-alakú csigáihoz hasonlóan alakították s a kapu nagy szabad mezőit gyűrűkkel töltötték ki.

A nyitra-divéki templom kapuján (3. ábra) is hasonló primitív munkájú és diszítványú vakpántok vannak. Említésre érdemes a C-alakú román csigákra emlékeztető patkóalakú ornamens, melylyel az X-alakú pántok kimaradt szabad mezőit töltötték ki. Dr. *Sziklay* János és Dr. *Borovszky* Samu szerkesztette „Magyarország vármegyei és városai” című munka Nyitra megyét leíró nem rég megjelent része szerint (133. oldal), a nyitra-divéki templom már a XII. században megvolt. Ez a vakpánt tehát a legrégebb magyar vasműves munkák közé tartozik.

A csúcsíves stílus korában a vasművességet illetőleg a német mesterek vették át a vezérszerepet s az a szoros kapocs, mely hazánk és Németország kulturáját egybefűzte, vasművességünk fejlődésére igen jótékonyan hatott. Különösen a németség lakta

városokban a csúcsíves stílusú vasmunkáknak nem egy remekével találkozunk. A vasalások közül első helyen említjük meg a berethalmi ág. evang. templom sekrestyéjének zárját. (4. ábr.) Ez a 465 mm. hosszú, elől 360 mm. és hátul 450 mm. magas alkotmány remek halhólyagdiszítványokkal ékeskedik. Az ötlő fogantyújának alsó és felső végét és a zárlemez szélesebb felének alsó és felső sarkát remekül stilizált kutyafejek díszítik. A zár 240 mm. hosszú kulcsát az 5. ábra láttatja.

A kulcspaizsoknak, illetőleg zárlemeznek már említett díszítő módját a csúcsíves stílus mesterei továbbfejlesztették. Elvértve akad ilyen műtárgy a szepességi, a sáros- és abaújmezei, meg az erdélyi szász templomokban és múzeumokban. Néhányunk rajzát a *Mintalapok* vas- és fémipari füzetében* már közöltem is, ez alkalommal a 8. ábrában a kolozsvári róm. kath. templom középkorbéli szekrényének egyik zárpaizsát, a 14. ábrában pedig a Szent Jakabról nevezett lőcsei templom egyik vasajtájának kulcspaizsát mutatom be. Az előbbi 220 mm., az utóbbi 85 mm. magas. A csúcsíves stílusban készített ajtófogantyúk és kopogtatók dolgában se mondhatjuk magunkat szegényeknek. Különösen a Szent Egyedről nevezett bártfai és a Szent Jakabról nevezett lőcsei templom a szóban forgó vasmunkáknak valóságos múzeumi gyanánt tekinthetők. A bártfai templom kórusának vasajtáján levő 250 mm. széles gyűrű képét a 9. ábra, a lőcsei templom sekrestyéjének faajtáján levő 130 mm. belső bőségű gyűrű képét pedig a 10. ábra láttatja. A szóban forgó két ajtó-gyűrűt a korai csúcsíves stílus remekei közé sorolhatjuk, a kassai (felső-magyarországi) múzeumban őrzött és a 11. ábrában előtüntetett 195 mm. széles gyűrű pedig a késői csúcsíves stílus formáit láttatja. Valamennyinél jellemző a gyűrű szívalakja. A bártfai templomban őrzött szekrényen és a berethalmi templom sekrestyéjének lépcsőajtáján is hasonlóan alakított gyűrűt láttam. Úgy látszik, a magyar vasművesek a szívalakot nagyobb előszeretettel használták, mint a külföldiek; mert nálunk ez gyakoribb, mint náluk.

A bártfai templom sekrestyéjének vasajtáján és a lőcsei templom Szent György kápolnájának vasajtáján levő gyűrűket a *Mintalapok* 1898. évi I. füzetében, a 83. lapon mutattam be.

Az ajtófogantyúk közül a legérdekesebb a lőcsei templom régi sekrestye ajtajának és a bártfai városháza egyik ajtajának fogantyúja. Ez utóbbinak rajzát *Myskovszky* Viktor közölte is a *Mittheilungen der k. k. Central-Comission zur Erforschung der Baudenkmale* 1872. évfolyamának CXVI. oldalán.**

A gyűrűk és fogantyúk alatt rendszerint igen csinos rozettákat vagy paizst találunk. Ilyent láttat a 9–11. ábra is. A 109. oldalon levő rozetta a korai, a 6. és 7. ábrában előtüntetett pedig a késői csúcsíves munkák remekei közé tartozik s különösen az első igen fejlett tehnikára vall s vetekszik azzal a rozettával, melyet a 9. ábra láttat.

A pántok készítése dolgában a csúcsíves stílus mesterei követték a román stílus mestereinek példáját. A magyar vasművesség szép fejlődötttségére vallanak azok a szép ajtó- és kapupántok, melyeket az emberek romboló keze még meghagyott. Ezek közül a 12. ábrában a nagydisznódi templom sekrestyéjének és a 13. ábrában a nagy-szebeni ág. evang. templom kapujának pántját mutatjuk be. A magyarországi csúcsíves kapupántok alakítása egészen elüt a külföldiekétől. Nálunk a pánt szárából négyszögeket formáltak s ezek csúcsait rendszerint liliomokkal toldották meg (13. áb.), hogy minél nagyobb területet foghassanak be; sok esetben a négyszögek csúcsaira más négyszögeket állítottak, s ezeknek csúcsait díszítették; a 12. ábra ilyen hálószerű elrendezést láttat. Ily módon alakí-

* Lásd 1898. évf. I. füzetének szövegekzi 3. és 6. ábráját és II. füzetének szövegekzi 5. ábráját.

** Lásd még a *Művészi Ipar* I. évfolyamának 292. oldalát is.

tották a vakpántokat is. Az eperjesi plébánia-templom kapujának pántja, melynek rajzát *Myskovszky* Viktor, a már említett *Mittheilungen* CXIV. oldalán közölte,* a lőcsei templom pántja, melyet a *Mintalapok* 1898. évfolyamának III. füzetében az 5. rajzmellékleten mutatam be, a felkai templom sekrestyéjének ajtópántja, mely a 12. ábrában előtüntetethez hasonló stb., mind arra vallanak, hogy a magyar vasművesek a pántok alakítása dolgában magukat a külföldiektől függetlenítették és speciális magyar alakot teremtettek meg. Sajnálatlaltal tapasztaltam, hogy a rekonstrukciónál ezt a dolgot figyelmen kívül hagyták s az új ajtókra és kapukra jobbra német és francia minták után készített pántokat alkalmaztak.

A bútorpántok közül legérdekesebbek azok, melyek a bártfai városháza egyik szekrényét díszítik. Ezeknek rajzát *Myskovszky* Viktor a már több ízben említett *Mittheilungen* CXVI. oldalán közölte.

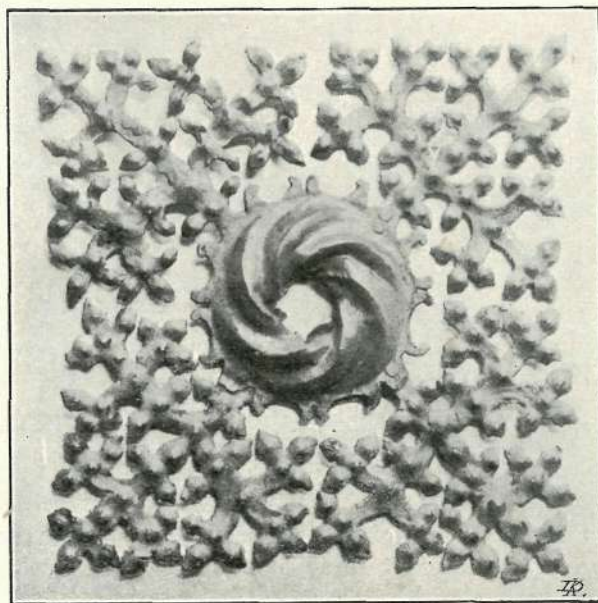
A szóban forgó műtárgyak jó részén az ónozás nyomai még kivehetők. Polikromozott középkori magyar vasalást még nem találtam. A rozetták díszítményeit a mi vasműveseink is alátett színes bőrdarabokkal díszítették, így a 6. és 7. ábrában bemutatott rozetták alá helyezett vörös pergament igen élénken emeli ki az áttört halhólyag-ornamenseket. A bártfai templom és városháza szekrényének pántjai s egyéb vasalásai vörös, zöld és kék pergamentre vannak szerelve.

E rövid leírásból az tetszik ki, hogy vasművességünk első szárnypróbálgatásai a román korszakra esnek. A XII. századból valók a kovácművészet első – habár csekélyebb műértékű – alkotásai. A csúcsíves stílus időszakában a műiparnak szóban forgó ága nálunk is megizmosodott. Igaz ugyan, hogy annyi műtárgyat sem mutathatunk fel, mint a mennyi egyik-másik német múzeumban van, de az a kevés, a mi a török hódoltság idejében nem ment tönkre és az újabb kor indolenciája következtében nem kallódott el, vasművességünk magas fejlettségére vall. Ha a Magyar Iparművészet szerkesztősége a jövőben is szentel iparművészetünk vasműves ágának ismertetésére néhány hasábot,** alkalom adtán annak más remekeire is kiterjeszkedem, ezért nem mutattam most be a vasajtókat, a tabernakulum-ajtókat, a lámpásokot stb., melyek között a csúcsíves stílusnak nem egy remekét találjuk.

Edvi Illés Aladár.

* Lásd a *Művészi Ipar* I. évfolyamának 28. oldalát.

** Igen szívesen. A szerk.

SZENT MÁRTON POZSONYI TEMPLOMÁNAK AJTÓ-KOPOGTATÓ PAIZSA.

(A pozsonyi városi muzeum tulajdona.) Szélessége és magassága 210 mm.